

3 • Valens, prædikation og realisationsmønstre

af Lisbeth Falster Jakobsen

3.1. Generelt om valens

De sproglige enkeltleksemer har et syntagmatisk potentiale, som for de flestes vedkommende sætter dem i stand til at indgå i større konstruktioner. Samtidig er enkeltleksemerne medlemmer af ordklasser, og potentialet er ret forskelligt for de forskellige ordklasser. Inden for visse ordklasser kan forskellige leksemer have forskellige potentialer¹, og det er det, der gør valens specielt attraktivt som beskrivelsesmodel, idet man på den måde kan gruppere enkeltleksemer til klasser af leksemer med samme konstruktionspotentiale. Man har set en analogi til denne forståelse for overgangen fra enkeltstørrelser til konstruktioner i den kemiske valens; og denne analogi har vundet en ret stor popularitet inden for sprogvidenskaben. Der synes at være en vidtgående konsensus om, at den sproglige valens som ide beror på det enkelte ords prædeterminerende "kraft" (Ágel 2000: 8 og Storrer: 23ff). Her er 'determinerende' relativt forståeligt som en egenskab ved den enkelte sproglige størrelse, og 'præ' som en egenskab ved leksemet før indgåelse i en konstruktion, derimod er kraftens natur langt vanskeligere at bestemme. Her holder nemlig analogien med kemien op. Forståelsen af kemisk valens, som den fx er beskrevet i en encyklopædi:

Der Zusammenhalt von Atomen in Molekülen (chemische Verbindungen) Die chemischen Bindungskräfte entstehen durch die Verformungen der Elektronenhüllen bei gegenseitiger Annäherung der Atome. (Brockhaus Enzyklopädie 1976: Bd. 3, s. 725)

kan ikke umiddelbart overføres på sproglige strukturers egenskaber. Der er så frit slag for lingvisterne til at definere 'kraften', og dette fører selvfølgelig til meget forskellige opfattelser af den sproglige valens' egenskaber. Analogien halter også derved, at alle kemiske atomer har en valens, således at det principielt er ligegyldigt, om man fx i H₂O udgår fra et H-atom eller O-atom for at forstå valenskonstruktionen. I sproglige konstruktioner udgår valensen fra én konstituent og er således rettet.

Variationen i opfattelsen synes afhængig af mange forskellige ting, først og fremmest af det sprogs system, som valensteorien udvikles på konkret. Dernæst afhænger det af, hvor intuitionistisk man mener at kunne være over for fænomenet; jo mere operationaliserbart man ønsker at gøre sit valensbegreb, især forstået som hvordan man finder frem til valensen ved det enkelte leksem, jo flere valenskaraktistika gøres normalt eksplicitte. I den modsatte ende ligger den holdning, at man nøjes med at konstatere, at der findes valens, hvorefter man straks går over til at behandle leksemet i konstruktioner. Her kan man så iagttage forskellige konstruktionsmønstre og interpretere dem; men disse mønstres eksistens set i relation til kerneordets valens er uundgåeligt afhængige af, hvad man lægger i 'kraften'. Hvis kraften i et verbum forstås som rektion i kasus over for

nominale størrelser, og vi har eksemplet *Du forstår dig på grammatik*, så er kun *du* og *dig* valensbundne størrelser, medens *på grammatik* ikke kommer med. Hvis man derimod forstår kraften som et krav til nogle led om obligatorisk tilstedeværelse i en realiseret konstruktion, kommer også *på grammatik* med. Hvis kraften ikke er ekspliciteret, forringer det principielt validiteten i interpretationen af de enkelte konstruktioner, uden at det dog dermed er sagt, at beskrivelsen af konstruktionerne behøver at være ufornuftige; meget kan jo afgøres alene pga. de semantiske forhold i det pågældende syntagma.

Der foreligger i grammatikker uendeligt mange beskrivelser af syntagmer med et eksemplar af en given ordklasse som kerne, uden at der spekuleres så meget over, hvilke forudsætninger der har været for dannelsen af syntagmet. Valensteorier adskiller sig herfra ved at behandle disse forudsætninger, nemlig kraften. Omvendt har sådanne fænomener som rektion og kongruens, der må forstås som kræfter udgående fra en størrelse og rettet mod en anden størrelse, været behandlet for de sprog, hvor det måtte være interessant; men det har begrænset sig til de lokale områder, de omfatter, og er ikke indgået i et helhedssyn, som det sker i de eksplicitte valensteorier.

En yderligere forskel i valensopfattelse ligger i de generelle metodiske holdninger til udforskningen af sprog. Der er divergerende opfattelser af, hvor skarpt man skal skelne mellem udtryk og indhold i de enkelte tegn og konstruktioner. Det er indlysende, at det fører til forskellige udsagn, om man nu skelner eller ej.

Et tredje punkt er holdningen til, hvor langt man mener der er mellem de rå indtagne perceptuelle data, der altså er førsproglige, og den sproglige udformning fx i valens. Hvis man mener, vejen er kort, således at det sproglige tegns indhold er lig med dets denotation ud i den ikke-sproglige verden, er spørgsmålet om valenskriterier muligvis mindre akut, end hvis man betragter den sproglige indholdsinddeling af verdens fænomener som forskellig fra og kun delvist overlappende med vores opfattelse af den ikke-sproglige verdens egen strukturering.

Et fjerde punkt er holdningen til, hvor virtuel man forestiller sig valensen i forhold til realiserede konstruktioner. Hvis valensen har 'en prædeterminerende kraft', indebærer det en potentiel egenskab ved det enkelte leksem. Potentialer kan ikke iagttages, de kan kun beregnes. Spørgsmålet er så arten af potentiale: er der tale om valgmuligheder for leksemets kraft, eller består kraften i én obligatorisk realisation? Hvis der kun er tale om obligatoriskhed, er vejen fra leksemets valenspotentiale til den realiserede konstruktion ganske kort; den bliver længere, hvis der er forskellige valgmuligheder og dermed også andre kræfter undervejs i realisationen, der påvirker disse muligheder. Her må der indlægges nogle metodiske mellemstationer, der beskriver beskæringen gående fra et større potentiale til kun én del af potentialet, det realiserede. Eftersom leksemet i denne fremstilling både har et udtryk og et indhold, kan der ydermere godt være obligatoriskhed på den ene side af leksemet og flervalgspotentiale på den anden side.

3.2. Grundlæggende forudsætninger

I denne fremstilling regnes der således med, at tegnet er konstitueret af en udtryks- og en indholdsside. Udover dette har disse to sider ikke nødvendigvis nogen særlig yderligere isomorfi, hverken i segmentering eller i forhold til de konstruktioner, tegnet måtte indgå i. Ej heller kan man bruge den ene side af tegnet til at forklare forhold på den anden side af

tegnet. Heraf følger, at valensen bliver et dobbeltsidigt fænomen: der er både en udtrykshalv og en indholdshalv for hvert enkelt leksem. Et banalt forhold er følgende: man bliver nødt til at beskrive den ene type valens før den anden på trods af, at udtryk og indhold sameksisterer i tegnet. Men dette skal ikke forlede en til at tro, at den ene type valens er dominerende i forhold til den anden. Der er ingen rangorden imellem dem, men der er den konsekvens i tegnrelationen, at hvis man vælger en bestemt konstellation på den ene side af tegnet, får man nødvendigvis den tilsvarende anden side af tegnet med.

Der skal skelnes mellem tegnindholdet, indholdsformen, som er afgrænset af tegnudtrykket, og indholdssubstansen, som er sprogligt indhold, der ikke er bundet til bestemte udtryk, men dog er bundet til sprog som sådan. Endelig er der den ikke-sproglige verden, som den er struktureret for os, og som er den, vi taler om. Den kaldes efter Hjelsmslev indholdsmeningen (1966²:48).² Indholdsformen er i et vist omfang arbitrær per sprog uden dog at være ufornuftig i forhold til indholdsmeningen. Indholdssubstansen og for mange ords vedkommende indholdsmeningen sætter os i stand til at sammenligne tegn med et mere eller mindre analogt indhold, både intra- og intersprogligt. Indholdsmeningen må anses for at være grundlæggende ens for alle ikke-handikappede mennesker. Følgende eksempel skal vise forskelle i indholdsform i forhold til indholdsmening. Det er en madopskrift på nederlandsk og dens oversættelse til dansk. I begge tilfælde skal opskriften føre til samme ikke-sproglige produkt, altså samme indholdsmening:

(1) Sandwich surprise.

....

Rooster de sneden brood licht en *beboter* ze aan één kant. *Beleg* ze op de gesmeerde kanten met het gehakte gevogelte en de selderie. Meng de mayonaise goed met het citroensap, wat zout en peper en de stijfgeklopte eiwitten en *bekleed* de belegde canapés ermee. ... (Vrij Nederland 26/1 1991:52)

(En mere ordret oversættelse:)

'Rist skiverne brød let og *besmør* dem på den ene side. *Belæg* dem på de smurte sider med det hakkede fjerkræ og sellerien. Bland mayonnaisen godt med citronsaft, noget salt og peber og de stiftpiskede æggehvider og *beklød* de belagte canapéer dermed...'

(En idiomatisk oversættelse:)

'Rist brødskiverne let og *smør smør* på den ene side af dem. *Læg* det hakkede fjerkrækød og sellerien *på* de smurte sider. Bland mayonnaisen godt med citronsaft, salt og peber og de stiftpiskede æggehvider, og *læg* det *over* de belagte canapéer...'

De kursiverede størrelser viser forskellen i indholdsformer. *Beboteren* betyder 'smøre smør på', og da *boter* er indeholdt i verbets stamme, forårsager det, at der – med samme indholdssubstans – bliver et valensled mindre på nederlandsk. Samtidig angiver *beboteren*, *beleggen* og *bekleden* en anden indholdsrelation mellem objektsstørrelsen og adverbialstørrelse end i den mundrette oversættelse på dansk, nemlig et holistisk indhold af, at

objektstørrelsen beklædes helt; det holistiske mangler ved de analoge danske verber. Dette viser arbitrærheden i indholdsformen i forhold til indholdsmeningen.

For hovedordklassernes vedkommende har indholdssiden en dobbeltfunktion. Dels har leksemerne en designation, det sproglige tegnindhold, indholdsformen, dels denoterer de klasser af fænomener i den ikke-sproglige verden. Denotatet er det fænomen, man generelt anser for udpeget i den ikke-sproglige verden ved hjælp af tegnets designat, indholdsformen. Adskilt fra denotation er den specifikke referens, som et leksem kan have inden for den tekstverden, der bygges op i teksten. Her kan tegnets designat undertiden bringes til at referere til et andet fænomen end det, man ville opfatte som tegnets denotat³. De mindre ordklasser har ikke for alle medlemmers vedkommende et denotat; deres designat tjener et indre sprogstrukturelt formål ved at sætte andre indholdselementer i relation til hinanden.

Endvidere regnes der med, at også tegnkonstruktioner i sig selv består af en udtryks- og en indholdsside. Det vil sige, at der også kan tilskrives indhold til selve konstruktionsmåderne uanset de leksemer, der er valgt til at fylde i konstruktionerne. Dette konstruktionsindhold adskiller sig fra hovedordklassernes indhold ved at have et kun sproginternt indhold. Det vil sige, at der til det enkelte leksem i en konstruktion kan tilføjes en indholdsmæssig merværdi i kraft af konstruktionen selv, ligesom der kan ske indskrænkninger, en form for monosemering, af leksemer med et stort indholdsomfang i ukonstrueret tilstand.

Man må regne med, at disse betragtninger er relativt universelle for indholdssiden af sprog. Anderledes forholder det sig med udtryksiden. Hvilke forandringer der foregår med det enkelte leksems udtryk fra ubundet tilstand til den endelige udformning i en konstruktion, er afhængigt af den måde, man foretager valensberegningen på, og den måde, man vælger at fremstille den abstrakte valens på i forhold til de konkrete realisater.

I de tilfælde, hvor valenspotentialer for de enkelte leksemer i en ordklasse varierer, virker valensen subkategoriserende på klassens medlemmer. Dette kan have betydning for de forskellige konstruktioner, subclassesen kan indgå i.

Hvis man går ud fra konstruktionspotentialer som sådan, må alle ordklasser betragtes som havende valens, inklusive nulvalens som en del interjektioner. Imidlertid er valens, især udryksvalens, som en lingvistisk beskrivelseskategori nok ikke lige interessant for alle sprog. Specielt er udryksvalens som model mindre givende for sprog med ingen eller en meget ringe morfologisk rigdom, som fx de isolerende sprog. Ganske vist gælder indholdvalensen stadig som en kraft i sproget, men uden udryksvalens bliver det vanskeligere at skelne leksems indholdsdetermination over for andre størrelser i konstruktionen fra almindelig indholdsattraktion mellem størrelser⁴.

En mere restriktiv opfattelse af valens går ud på et leksems evne til at strukturere andre leksemer, derved indbefatter valens kun nogle ordklasser:

Valenz ist die Fähigkeit eines Lexems (z.B. eines Verbs, Adjektivs, Substantivs), seine syntaktischen Umgebungen vorzustrukturieren. (Bußmann: 1990: 824)

Konkluderende kan man sige, at valens drejer sig om et leksems konstruktionspotentialer indbefattet de sproglige relationer, der regulerer dette potentialer. Målt ud fra ordklasse-

tilhørsforhold virker valenspotentialer ofte subklassificerende på medlemmerne af ordklassen.

Denne fremstilling skal vise forskellige ting, heriblandt overvejelser, man må gøre sig for at kunne fastsætte de kriterier og teknikker, der skal sætte en i stand til at abstrahere ud fra de konkrete konstruktioner til det enkelte leksems valenspotentialer. Analysevejen er altså her fra konkret til abstrakt. Når valenspotentialer er fastlagt, skal der også være en metode til at fremstille beskæringen af valenspotentialer fra abstraktionen til den endelige konkrete konstruktion.⁵ Som sagt er konceptet 'valens' i sig selv enkelt, men beskrivelsen af valensens 'kraft' vanskelig og i høj grad afhængig af beskriverens valg. Den kan være behæftet med mange teknikaliteter. Selve valensbeskrivelsen, både fra konkret til abstrakt og den modsatte vej, retter sig mod den strukturelle side af sproget, idet interesseområdet her ligger på beskrivelsen af leksemerne som klasser af individer, ikke som enkeltrealiteter. Et andet spørgsmål er valg af realisationsmåde i den enkelte konstruktion ud af flere valgmuligheder. Det er et funktionelt spørgsmål, der er afhængigt af tekstafsenderens mål med sin tekst og af den deraf følgende tekstopbygning. Et andet funktionelt spørgsmål, især inden for verbal valens, er relationen mellem valensens indholdsform og den ikke-sproglige verden.

Foruden dansk er tysk valgt til gennemgående eksempelsprog, fordi dette sprog, trods genetisk nærhed til dansk, har en ret anderledes struktur med en langt større fleksivrigdom; specielt interessant for valens er her kasusrigdom. Dette sprog er derfor særligt egnet til at vise de overvejelser, man må gøre sig med hensyn til kriterier for selve valensfastsættelsen.

3.3. Kognition

Vi perciperer den materielle verden som meget struktureret. Også den enkelte situation er struktureret: den indeholder en handlemåde, et antal agerende, et antal ting og sager, sted, måde at agere på, lys-, lyd- og varmestyrke, farver og muligvis flere faktorer. Disse indgår ikke med samme normale opmærksomhedsstyrke i vores oplevelse af situationen, men det er muligt at flytte opmærksomheden til forskellige faktorer. Hertil kommer så andre faktorer, som muligvis ikke ligger i den materielle situation selv, men som er en del af den menneskelige fortolkning af relationer mellem forhold, så som tid, kausalitet, antikausalitet ("på trods af"), finalitet osv.

Prototypisk synes vi at rette opmærksomheden først og fremmest på de agerende, dernæst på tingene, som de agerer med, og mere i baggrunden resten af faktorerne. Men det afhænger nok igen noget af situationens prototypikalitet. Hvis Per og Poul er oppe at slås, så er de agerende langt fremme i den oplevendes opmærksomhed, og måden – den sædvanlige fægten med armene og evt. ligger på gulvet – nok lidt tilbage. Men hvis de står på hovedet, mens de slås, vil måden komme langt længere frem i opmærksomheden.

Selvom situationens faktorer er struktureret mere eller mindre i fokus i bevidstheden, så er der stadigvæk noget globalt over den. Per og Poul som fokus agerer på en baggrund, som er der samtidig, og Per og Poul agerer med hinanden på samme tid.

Vores bevidsthed opfatter altså en situation som på én gang struktureret i et antal enkeltdele og samspillende i enkeltdele. Dens struktur er imidlertid anderledes end den

sproglige struktur, og en af opgaverne ved specielt verbal valens er at beskrive relationen mellem de to strukturer, specielt indholdsformen over for indholdsmeningen.

3.4. Verbal valens

Den ordklasse, der for de fleste sprogs vedkommende har den største variation i valensen, er verbet. Den er derfor her valgt som demonstrationsobjekt. Verbet som sådan har begge indholdsfunktioner: det designerer og det denoterer. Ved sit denotat, en handlemåde, skaber det relationer mellem forskellige faktorer i den ikke-sproglige situation, og derved bliver det centrum i organisationen af vores opfattelse af situationens faktorer:

Language enables human beings to build a mental picture of reality, to make sense of what goes on around them and inside them. Here again the clause plays a central role, because it embodies a general principle for modelling experience – namely the principle that reality is made up of processes. Our most powerful impression of experience is that it consists of ‘goings-on’ – happening, doing, sensing, meaning, and being and becoming. All these goings-on are sorted out in the grammar of the clause. (Halliday 1994: 106).

Efter denne betragtning anses verbet som centrum i sætningskonstruktionen. En sætning kan have et variende antal sætningsled med sig, og verbets valens tjener her til strukturelt at skelne mellem de valensbundne sætningsled og de frie sætningsled. Ifølge Ágel har verbet indflydelse på aktanterne, de valensbundne led, og kan derved prædeterminere (dele af) sætningens organisation:

Relationale Sprachzeichen, die der Kategorie Verb angehören, haben qua ihres Aktantenpotenzials die Fähigkeit/Potenz, die semantische und syntaktische Organisation des Satzes zu prædeterminieren. (Ágel 2000: 105)

Eftersom verber som sådan subclassificeres i forskellige valensmønstre med forskellige typer valensbundne led, følger det, at sætningsledstyper ikke på forhånd, uanset verbum, kan subclassificeres entydigt i valensbundne og frie sætningsled.

En valensstørrelse er en potentiel ikke-individuel størrelse og kan som emne for et udsagn egentlig ikke realiseres i konkrete ordstørrelser. Ord er imidlertid det medium, vi realiserer sproglige størrelser i, og man bliver så nødt til at bruge ord om en valensstørrelse. Valensforhold skildres derfor som oftest realiseret i en aktivsætning, der så fungerer som metasprog, og/eller med diverse hjælpetegn og muligvis uden de korrekte kasus. Fx:

Peter¹ schlägt Paul²
 schlagen (Peter/er, Paul/er)
 er¹ schlägt ihn², er² wird von ihm¹ geschlagen

Da en valensstørrelse kan behandles både på udtryks- og indholdssiden, vil der her blive brugt følgende terminologi, der skelner mellem de to sider:

valensled: en valensbundet – potentiel – størrelse anskuet med tegnkvalitet: udtryk + indhold

aktant: en valensbundet størrelse anskuet ud fra det potentielle udtryk. Fx har valensled 1 har på tysk potentiale til nominativ og til regimen i en præpositionalfrase; et nominalt valensled 2 kan have potentiale til akkusativ og nominativ. Begge har forskellige muligheder for nulrealisation. På konservativt dansk er kasuspotentialet det samme ved nominale størrelser, men der er en udvikling i gang bort fra denne fordeling.⁶

argument: en valensbundet størrelse anskuet ud fra det overordnede selekterede indhold + en tildelt rolle. Valensled 1 har generelt en ikke-specificeret rolle; i kombination med et nominalt valensled 2 har det normalt en agensrolle, medens valensled 2 har en patientrolle. Der er ingen særlige begrænsninger på indholdsselektionen.

3.5. Sproglig modellering

Hele sætninger, dvs. sætninger med et finit verbum, konstruerer situationer, som skal ligne, modellere foreteelser i indholdsmeningen. Men de gør det med de begrænsninger bl.a. af fysisk art, som sprogudøvelsen pålægger os. Fx tvinger fysikken os til at linearisere vores ytringer; faktorer i den sproglige modellering af situationen må sættes efter hinanden tidsmæssigt, hvor den perceptive opfattelse af situationen er samtidig; derved bliver der åbnet for en tidsmæssig rækkefølgestyring af opmærksomheden i den sproglige modellering af situationen. I *Per slår Poul* kommer *Per* normalt først i lineariseringen, skønt de to er samtidige i den ikke-sproglige akt.

En anden form for styring er den type formgivning, der tillægges de forskellige faktorer i situationen. Helt prototypisk har de europæiske sprog, som vi omgås til dagligt, indrettet sig på den måde, at de agerende modelleres med én type led, nemlig nominale led, medens adverbialer går til de ledsagende materielle faktorer, sted, måde etc., samt de immaterielle som tid, kausalitet, finalitet etc. Ting har en midterposition, idet de somme tider indgår direkte i aktionen, altså som nominaler, og somme tider reduceres til ledsagende faktorer, adverbialer:

(2) Per greb *boldtræet* og langede Poul en *med det*

Det er så den helt principielle sortering af situationens faktorer i to formtyper. Den svarer principielt til den sortering, som verbalvalensen foretager i den enkelte tilfælde. De fleste, men ikke alle valensled er nominaler⁷. Verbalet + valensleddene danner ryggraden i en sætningskonstruktion. Dette betegnes som kerneprædikationen (Dik 1977: 77-104). Det svarer til, at den type situationelle faktorer, der kommer til at spille den prototypiske hovedrolle, er personer og ting. Deraf kan man vel slutte, at den aktion, der består af verbalhandlingen + valensleddenes indhold er gjort til forgrund, dvs. svarer til den primære bevidsthedsfokus over for situationen. Det kan man også slutte af en anden grund, nemlig, at en sætning kan nøjes med at modellere så meget af situationen alene, som verbalhandlingen + valensled + tempus (i de indoeuropæiske sprog) indeholder.

Imidlertid har sproget også midler til at fokusere opmærksomheden andetsteds ved at ophøje adverbialer til valensled og derved få andre faktorer frem i forgrunden, som Tid og Sted:

- (3) Slagsmålet foregik *uden for Vega* og varede *2 timer*

En anden grundegenskab ved verbal valens er således opmærksomhedsstyring i forhold til situationens faktorer. Denne styring foregår på to hovedmåder: ved udtagning af bestemte faktorer i situationen til valensled og ved en linearisering af disse valensled.

3.6. Teknikaliteter ved valensberegning

Hvis valens betragtes som et potentiale, er det ikke tilgængeligt for umiddelbar iagttagelse. Den er altså resultat af en abstraherende beregning, udgående fra realiserede konstruktioner med verbet i simpleks aktiv form. Skal man fastslå et verbs valens, er første udgangspunkt, hvilken type realisater man vil lægge til grund. Den første tanke er, at aktivsætninger er det neutrale udgangspunkt, men det stiller straks det spørgsmål, hvad man skal gøre med resten af realisaterne. Se på følgende realisater af *at spise*:

- (4) a. Jeg spiser for det meste min frokost på mit kontor
 b. Jeg spiser for det meste min frokost
 c. Jeg spiser min frokost
 d. Jeg spiser på mit kontor
 e. Jeg spiser
 f. Hvad laver du? – Spiser
 g. Spis så!

Der er to spørgsmål her: på hvilket grundlag begynder man den elimination, der skal fjerne de ikke-valensbundne led, og hvornår skal man standse eliminationen? De ikke-fjernede led danner grundlag for beregningen af valensmønstret. Den intuitive fornemmelse vil sige os, at a. og b. indeholder for meget, nemlig adverbialerne *for det meste* og *på mit kontor*. I f. og g. er der slet ingen mulige valensled tilbage; i g. sker det inden for et normalt realisationsmønster, imperativ, der går over hele verbalklassen og normalt fjerner valensled 1. I f. er der meget snævre kontekstbetingelser for at fjerne subjektet, nemlig ellipsebetingelser. c., d. og f. i sammenligning viser det dilemma, at man på den ene side anser *at spise* for at skulle have et subjekt og et objekt; på den anden side er objektet ikke realiseret i d. og e., men konstruktionen føles alligevel komplet. Hvis man så yderligere betragter følgende:

- (4) h. Min frokost bliver for det meste spist på kontoret
 i. Min frokost bliver for det meste spist af hunden
 j. At spise frokost på kontoret er en kende ensomt
 k. En spist frokost er en kalorietilvækst
 l. Han så mig spisende frokost på kontoret
 m. Jeg har spist min frokost

som indeholder andre former af verbet end simpleks aktivform, er det ikke det samme subjekt vi har i h. og i. som i forrige eksempelgruppe, og i j. - m. mangler subjektet for *at spise* helt.

En fornuftig valensbeskrivelse af *at spise* kommer således til at afhænge af, hvordan man indretter beskrivelsen af valenspotentialet. Skal det være stort eller lille? Hvis det skal være lille, må man antage lige så mange leksemer, som der er forskellige verbalformer, med hver deres valens. Der bliver så et mønster for simpleks indikativ aktiv former, et for passiv, to for participierne, et for infinitiv og et for imperativ. Det vil sige en voldsom forøgelse af lemmata i leksikon. Og så står man endda stadig med problemer a. - b. over for c., d. og e, og h. over for i. Så længe man arbejder med minimalpotentialer, kan man nøjes med at arbejde med et dependenspotentialer. Nogle valensled er interdependente med verbets stamme, hvilket vil sige, at det skal kookkurrere med verbalstammen i realiser, som de tre led i *Du forstår dig på grammatik*. Andre er kun dependente, som objektet i a. og c. eller agensadverbialt i i., dvs. at det kan, men ikke behøver at kookkurrere.

En anden minimalløsning vil være som valens at ansætte kun aktiv simpleksformens valens, og så overlade resten til et andet kapitel i grammatikken, nemlig transformationer. Men transformationer kan man ikke bare hente ud af den blå luft, de kræver en teoretisk begrundelse for deres plads i det samlede grammatiksyn, der er grundlaget for beskrivelsen. For et grammatiksyn, der består af en direkte konstruktionsvej 'fra enkeltleksem til konkret konstruktion' eller sagt anderledes 'fra potentialer til realiser', er transformationer ikke mulige⁸.

Men der er den anden mulighed: at beholde i alt ét leksem for valensbeskrivelsen og så gøre valenspotentialer omfangsrigt. Hvad skal det så bestå af?

- (4) n. Jeg spiser ham med øjnene hver dag
o. Han bliver spist med øjnene hver dag

n. og o. viser, at vi ikke blot har at gøre med dependenskrav i valensen, der er også nogle konstruktionkrav for de personlige pronomener, nogle kasusvalg, som afhænger af ledværdien i realiseret. Noget lignende ser vi ved realisationen af et led som enten subjekt eller agensadverbial: a. og j. Faktisk stiller dansk større krav til konstruktionen, end man normalt forestiller sig; fx kræver *at kende* og *at vide* forskellige objektskonstruktioner: *jeg kender hans bopæl, jeg ved, hvor han bor*. En sammenregning af dependens- og konstruktionkriterier giver følgende kriterier for et valensled:

	interdependent kookkurrens med V	dependent kookkurrens m. V	udtryks- selektion
obligatorisk aktant ⁹	+	-	+/-
fakultativ aktant	-	+	+

At der nu er to kriterier: dependens og konstruktionskrav til udtryk, komplicerer forholdet. Hvis vi ser på relationen interdependens, så medfører den, at ikke blot nominale størrelser, men også enkelte adverbialer kommer med blandt obligatoriske aktanter, som i (3). Sidstnævnte begrænser sig mest af alt til en præcisering af en indholdsfaktor, som uden den ville gøre ytringen til tom information pga selvfølgelighed. Hvis der er et slagsmål, så foregår det og varer, det ligger i ordet *slagsmål*, der har indholdet Act. **Slagsmålet varede* er informationstomt uden en tidsangivelse. Eller et verbum har to divergerende indhold, alt efter om der er et obligatorisk adverbial: *han stiller madkassen* (= ‘anbringer væk fra sig’) og *han stiller til maden/i kantinen* (= ‘møder op’).

Hvis man ser på konstruktionerne ved kasus, så er der det generelle problem, at hvis man ikke tror på kasus’ egetindhold, uanset syntagmatiske sammenhænge¹⁰, så forbliver der kun en syntagmatiske relation til at forklare det enkelte kasusvalg. Det kaldes rektion, hvis det udgår fra et andet leksem som på tysk¹¹. Det er verber og præpositioner, der er hovedejerne af kasusrektion. Altså kommer denne kasusrektion ind under verbers hhv. præpositioners valensdomæne. Det er karakteristisk, at flervalente verber i sprog med en større kasusrigdom, som oftest kun lader ét led i en valenskombination udtrykke i en given kasus. Det vil så sige, at kasus’ hovedfunktion er distinktiv inden for et valensmønster i sådanne sprog, således at de kun har et strukturelt indhold i den kombination, de befinder sig i.

Men udtrykssrektion/-selektion og dependensrelation er to forskellige relationer, som ikke falder ganske sammen. Hvis man lader begge være valenskriterier, opstår der derved en mellemkategori: led, der er underkastet konstruktionsrektion/-selektion, men kun er dependente med verbet, dvs. som kan, men ikke skal realiseres. Det er de fakultative aktanter (række 2 i skemaet). Hvis man havde en valensopfattelse, som kun satsede på dependensrelationer, ville denne kategori gå ud. Den valenskarakteriserende relation ville i så fald alene være interdependens. Derved ville fakultative aktanter falde umiddelbart sammen med de ikke-valensbundne led, de frie led, på udtrykssiden. Men det ville de ikke gøre i dependensforhold; de frie led anses i denne fremstilling for at være afhængige ikke af verbalet, men af hele den valentielle kerne, prædikationen, verbum + valensled, eller af konstruktioner på højere niveauer, der evt. allerede indeholder andre frie led. I de sidste to tilfælde taler man om skopusrelationer: det frie led har indholdsskopus over hele den forrige konstruktion (jf. Harder i denne bog).

3.6.1. Valensbundne led og frie led

Forestillingen om, om også de ikke-valensbundne led, de frie angivelser er afhængige af verbalet selv, eller om de er knyttede til kerneprædiketet eller til større konstruktioner, skal ses bl.a. i relation til den måde, man fremstiller konstruktionens konstituens- og dependensforhold grafisk. Hvis man fremstiller det i en træstruktur, vil man være tilbøjelig til at lade frie angivelser være afhængige af ét led, verballedet, da træer ikke egner sig så godt til skopusfremstillinger. Hvis man lader alle frie led være afhængige af verbalet, får man en meget flad afhængighedsstruktur, medens en skopusstruktur er langt mere lagdelt¹².

Et verbum, der har været diskuteret en del under den flade dependensstruktur, er verbet *at dø*. Akten *at dø* må siges at være den absoluttette engangshandling for ethvert

levende væsen, og derfor må denne akt være uforenelig med adverbialer, der angiver et flerfoldigt tidspunkt:

- (5) a. *Han dør undertiden af behandlingen

Imidlertid er dette synspunkt alt for mekanisk. Man kan nemlig indlægge en flerfoldighed et andet sted i konstruktionen:

- (5) b. Patienterne dør undertiden af behandlingen
 c. Patienten dør undertiden af behandlingen
 d. Min mand dør hver dag (hørt belæg)

I (5) b. lægges flerfoldigheden i *patienterne*, hvilket viser, at kerneprædikatet i sin helhed er et bedre udgangspunkt for det frie leds dependens. I c. og d. skal man op på ytringsfunktionen i konteksten: c. skal forstås generisk, hvorved flerfoldigheden ligger i *patienten*, der her står for patienter som kategori, og d. skal forstås metaforisk: ‘min mand beskæftiger sig med sin død hver dag’.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at de dobbelte kriterier for valensafhængighed skaber problemer ved enkelte verber. De fleste nominale størrelser havner i kategorien valensafhængig, men der kan dog findes nominale led, som af forskellige grunde bedst kan tolkes som frie led. Fx den etiske dativ (som på dansk hellere skulle hedde etisk akkusativ, for ikke at sammenblende indhold og udtryk; både på dansk og tysk er det en gammeldags anvendelse):

- (6) Kan du ikke lige lukke *mig* døren?
 Kannst du *mir* bitte die Tür schließen?

Ved en overfladisk betragtning kunne den etiske størrelse ligne en valensstørrelse 3, her et indirekte objekt som i:

- (7) Kan du ikke lige række *mig* vinen?
 Kannst du *mir* bitte den Wein reichen?

Men forskellen er dels, at der ikke er en sekundær prædikation, en semantisk relation mellem valensled 2, *døren*, *die Tür*, og den etiske størrelse som i (7)¹³. En anden forskel er, at den etiske størrelse kan sættes til mange forskellige konstruktioner og derfor ikke virker subkategoriserende på valensmønstre. Derfor er den uønsket som valensstørrelse.¹⁴

Et andet eksempel er den possessive akkusativ på dansk/dativ på tysk:

- (8) Hunden bed *mig* i fingeren
 Der Hund biss *mir* in den Finger

hvor akkusativ/dativstørrelsen er indholdsmæssig relateret til størrelsen *i fingeren/in den Finger*, en størrelse, som betegner et nært tilhørsforhold til det nævnte individ. Her er det mere nærliggende at lade relationen bestå mellem disse to størrelser; men at de to

størrelser figurerer som to selvstændige sætningsled, støder noget an mod traditionelle strukturelle forestillinger om en udtrykafhængighed af et substantiv. I sidste ende er det et spørgsmål om, om man hælder mere til udtrykssiden og de gængse forestillinger om, hvor man kan placere afhængigheder (fx som afbildet i en træstruktur), eller en indholdsmæssig afhængighed, som til gengæld ikke lader sig afbilde så let i en traditionel trægraf, der har været den foretrukne graftype i traditionel valensteori.

Et større problem er den strukturelle lighed, der deles af en del fakultative valensstørrelser og de hyppigste typer frie led, nemlig adverbier og præpositionsgrupper. Et eksempel:

- (6) (fra en rejseberetning fra Hong Kong i jeg-form; jeget går en tur i en park:)
 En gammel kineser kommer gående hen ad stien. *Han bevender sig selv*. Han er svær at bedømme aldersmæssigt, men er nok mellem 80 og 90 ... (Weekendavisen 6.8.2004: II,3)

Her kan man overveje, om *at bevende* er et trevalent verbum med krav om, at der skal være et valensled 2, som er obligatorisk og reflektivt, her *sig selv*, og et fakultativt valensled 3 af adverbial art med indholdet Direktiv, som så ikke behøver at være realiseret på udtrykssiden som i (9). Det kunne være *til mig*, men modtageren må selv tænke sig til en mulig identifikation ud fra konteksten.

De frie led er således især adverbialer, som altså hverken er underkastet konstruktionsreaktion eller har dependens til en verbalstamme. De vælges efter indhold og konstituerer for de flestes vedkommende de faktorer i den modellerede situation, der har den opmærksomhedsmæssige baggrund. Hvis de da overhovedet realiseres. I hver verbalkonstruktion realiseres altid kerneprædikatet: verbal + et antal valensled, alt efter konstruktionens strukturelle krav. De frie led realiseres efter informationsmæssige behov alene; og for sætningskonstruktioners vedkommende er det karakteristisk, at Tid og Sted, som er karakteriserede ved at være kognitivt obligatoriske, eftersom enhver foreteelse finder sted inden for et koordinat af Tid og Sted, som frie led ikke skal realiseres obligatorisk¹⁵; hvis de en gang er sat eksplicit eller infererede for en serie foreteelser, bæres de på indholdssiden igennem tekstverdenens ytringer, indtil noget nyt sættes. De frie leds realisation er altså kun informationsmæssigt bestemt.

Denne strikte måde at karakterisere verbalvalensens 'kraft' har fordele og ulemper. Den er meget operationaliserbar på den måde, at man enten umiddelbart eller ved hjælp af nogle (godt nok mere eller mindre veldefinerede og velgennemskuede¹⁶) tests nogenlunde kan få hold på et realiseret leds valensstatus. Det er en stor pædagogisk fordel, især ved fremmedsprogsindlæring. Ulempen er, at man kan diskutere meget om enkelte subkategoriers tilhørsforhold til en ene eller den anden kasse, som fx adverbialer som valensled eller frie led. Fordelene er større ved et så morfologisk og syntaktisk restriktivt sprog som tysk, men ved sprog med færre konstruktionskrav til valensleddene kunne udtryksskriteriet muligvis undværes.

Men man skal forstå opstillingen i skemaet rigtigt: det operationelle består i, at man kan få oplysning om et valensleds obligatoriskhed, *Notwendigkeit*, eller fakultativitet, *Weglassbarkeit*, set fra den synsvinkel, at vi taler om valensleddet som en endnu urealiseret

størrelse. Noget andet er, hvor nødvendigt eller *weglassbar* et realiseret led er i den enkelte konstruktionsammenhæng (Ágel 2000: 240ff). Det afhænger af helt andre funktionelle forhold, fx den ønskede informationstildeling. Vi ser her, at der i vejen fra den potentielle til den realiserede størrelse er flere anskuelseslag. I den potentielle ende drejer det sig om størrelser inden for sprogets struktur, inden for langue som sådan, men på vej til realisationen spiller der diverse valg ind. Forskellige konstruktioner, som verbalstammen indgår i, stiller forskellige strukturelle krav til et valensleds realisation, men der stilles også funktionelle, informationsmæssige krav af kontekstuel art til et leds *Weglassbarkeit*. Spørgsmålet om et leds nødvendige realisation kan således være afhængigt af forskellige realisationsniveauer (Storrer 1992:105ff). Derfor kræver valensbestemmelse metodisk et større datamateriale af realisater for det enkelte verbum for at kunne eliminere individuelle tilfælde af kontekstuel *Notwendigkeit* og for derved at kunne beregne de totale languemuligheder.

3.6.2. *Subjektets mulige præferencestilling*

Et spørgsmål, der beskæftiger mange, er, om det valensled, der ender som subjekt, har en præferencestilling i sætningskonstruktionen¹⁷ Både Halliday (1994) og Herslund og Sørensen (1994) mener dette. Halliday lader i sin fremstilling af engelsk subjektet indgå i modaliteten, som er den del af en sætningskonstruktion, som interpersonelt regulerer udsagnets gyldighed over for modtager. Herslund og Sørensen siger, at subjektet er propositionskonstituerende, dvs. giver sætningskonstruktionen gyldighed som foreteelse. Begge disse ansuelse er noget problematiske over for fx et sprog som tysk, der godt kan have sætningskonstruktioner uden subjekt, men med gyldighed som foreteelse: *In der Nacht wurde nicht mehr geschlafen*¹⁸.

3.6.3. *Forskellige valensbeskrivelser*

Det dobbelte kriterium for et valensled, som er skildret her, stammer fra den tyske tradition begyndende med Gerhard Helbig. Hans oprindelige inspiration var franskmænd Lucien Tesnière, som kun havde ét kriterium: et konstruktionskriterium, således at nominale størrelser er lig valensled. I hans efterfølgelse står Herslund og Sørensen med den såkaldte adjektteori (jf. 1994). Der regnes her med op til tre valensled: subjekt, objekt og adjekt¹⁹, som således er sammenfaldende med sætningsled i aktivsætninger. Adjektet samler forskellige sætningsled i en klasse med det karakteristikum, at adjektet sammen med subjektet i en tovalent konstruktion og sammen med objektet i en trevalentkonstruktion danner en semantisk sekundær prædikation, som angiver det indholdsmæssige slutresultat for valensled 1, hhv. valensled 2 i relation til adjektet:

- (10) a. *Poul¹ ligger på gulve²*
 b. *Per¹ slår Poul² i gulve³*

Odense Valensordbog (Daugaard og Kirchmeier-Andersen 1995)) bestemmer valensled i efterfølgelse af belgieren Karel van den Eyndes *Pronominal Approach*, som går ud fra distributionelle kriterier i aktive sætningsrealisater Ud fra pronominaliseringsmuligheder for de enkelte størrelser i realisaterne antages forskellige klasser af størrelser, der sammen

med dependenskriteriet (obligatorisk/fakultativ) fører til tre klasser af tilhørsforhold til verbet: valenselementer, pseudoelementer og adjunkter.

Dik taler om en *predicate frame* som indeholder en slags “*blueprint*”, en master for de prædikationer, der kan anvendes i (Dik 1997: 59). Hvad der konstituerer disse *blueprints*, angives ikke nærmere, hvilket nok også er umuligt, eftersom hans værk behandler sprog som sådan typologisk, og ikke det enkelte sprog. *The nuclear predicate*, keredelen af sætningskonstruktionen (1997: 78ff.), består så af verbet og dets led ud fra *blueprint*, hvorefter de frie led, satellitterne føjes på i forskellige voksende lag med indholdsmæssig skopus over for det forrige lag.

Halliday nævner ikke valens som begreb; han går direkte til forskellige konstruktionstyper (1994: 109ff). Hans kriterium for de til verbet nært knyttede led er et konstruktionskriterium: de er nominale størrelser, komplementer (1994:44), der har potentialet til at blive subjekt; de frie led, adjunkter, har adverbial konstruktion og har ikke subjektpotentiale.

3.7. Linearisering af valensleddene og den heraf følgende interaktionslinearisering

Foruden den opmærksomhedsstyrende inddeling i forgrund og baggrund, som sproget helt generelt har fælles med den ikke-sproglige perception, bliver sproget af fysiske grunde nødt til at lægge nogle distinktioner ind i forgrundsdelene. Hvis *Per* slår *Poul*, så indgår de to herrer i én perciperet interaktion, på én gang, skønt de er to faktorer i aktionen, og skønt de indgår med forskellige aktionsroller i situationen. Det er ikke sådan, at først slår *Per*, og dernæst bliver *Poul* slået.

Hvis man nu sprogligt vil modellere denne aktion med to deltagere i asymmetriske rollefordeling, må man linearisere de to deltagere i valensen. Det gøres på den måde, at hvis der er to valensled med rollerne agent og patient, sættes agenten som nummer 1 og patienten som nummer to. Denne rangordning afspejler sig på udtrykssiden i potentiel ledværdi med tilhørende konstruktionsmuligheder og dependens i de forskellige verbale konstruktioner, på indholdssiden i den tildelte rolle. Rangordningen svarer sikkert til vores kognitive tilbøjeligheder: den, der agerer og derfor som regel også bevæger sig, er mere spændende end den passive, muligvis stationære størrelse.

- (11) a. Per slår Poul
 b. Per og Poul slås
 c. Per slås med Poul
 d. Per ligner Poul
 e. Poul ligner Per
 f. Per og Poul ligner hinanden

Den prototypiske realiseringsrækkefølge kommer altså til at styre den sproglige opmærksomhed (11) a. Samme mønster gælder også i de tilfælde, hvor der egentlig ikke er en given, materiel forskellig rolle- og aktivitetsfordeling. Det ser vi i tilfældet at slås, hvor opmærksomheden sprogligt kan styres således, at man enten tager sit udgangspunkt i begge agenter (11) b. eller i den ene af de involverede (11) c. Hvis det er *Per*, er han

fremstillet som hovedpersonen i situationen. *Poul* er nu reduceret til en medaktiv størrelse i aktionen. Det samme er tilfældet med *at ligne*. Her er begge de involverede lige statiske og spiller sådan set samme rolle i aktionen; men da antallet af forskellige sproglige realisationsmønstre er begrænset, kan de havne i et mønster, der ikke er adækvat, som i (11) d. og e.

Valensen kan altså ved sin rangfølgemodellering pålægge den oprindelige situation en art merværditillæg i retning af en bestemt opmærksomhedsstyring og interpretation af samspillet i situationen, idet lineariseringen i kombination med den rolle, der tillægges de enkelte valensled i kraft af valensmønstret, styrer interpretation. Et groft eksempel ses i (12)

- (12) Den kommende kronprinsesse Mary indviede i dag det nye kunstmuseum i Århus sammen med Dronning Margrethe (TV 2 7.4.2004 kl.19)
- (13) a. Han aer hunden: hunden er patient og blot objekt for handlingen
 b. Han og hunden kæler: som subjekt er begge lige aktive i handlingen
 c. Han kæler med hunden: hunden er præpositionalobjekt, men medaktiv i handlingen
 d. Han kæler hunden: hunden er patient og blot objekt for behandlingen (børnesprog)

I (12) er *den kommende kronprinsesse Mary* modelleret som hovedagenten, skønt den ikke-sproglige indholdsmening nok har haft *Dronning Margrethe* som den hovedagerende. Valensnummereringen og rollefordelingen fordeler sig som sagt prototypisk på to agerende, på den måde at nr. 1 går til agenten og nr. 2 til patienten som i (13) a. og c. I (12) og (13) c. er der yderligere sket det, at den ene agerende i kraft af udtryksstrukturen *med* er reduceret til blot medvirkende uden at være i centrum. Om leddet med *med* skal forstås som valensled (13) c. eller som fri angivelse (12) må nok afhænge af muligheden for at indsætte et *sammen*.

Denne prototypiske fordeling er særdeles fremherskende, sandsynligvis i de allerfleste sprog. Den bygger på anskuelighed i den ikke-sproglige aktion. Imidlertid er der ikke-sproglige situationer, som er mindre anskuelige, og hvor der ikke kan udpeges en oplagt agent. To typiske områder er possession og det mentale perceptions- og følelsesliv. Her kan der ikke blot herske fluktuation i fordelingen af de involverede faktorer på valensleddene intrasprogligt, men også intersproglige. I (14) ses en moderne intrasproglig variation mellem b. og c., hvor c. modelleres i analogi med a. I (15) ses en diakron udvikling fra den perciperende som patienten (15) a. til den perciperende som agerende (15) b. I (16) ses en intersproglig variation:

- (14) a. *Jeg*¹ får en *lønforhøjelse*²
 b. Der tilkommer *mig*² en *lønforhøjelse*¹
 c. *Jeg*¹ tilkommer en *lønforhøjelse*²

- (15) a. *Mich* durstet: personen er patient
 b. *Ich* durste: personen er agent
- (16) a. Heinrich! *Mir*² graut's¹ vor *dir*³ (Gretchens sidste replik i Faust I)
 b. 'Heinrich, *mig*² rædder det¹ for *dig*³'
 Heinrich! *Jeg*¹ ræddes for *dig*³

Der er en diakron udvikling hen imod, at den animate eller humane størrelse skal være valensled nummer 1. Om interpretationen går hånd i hånd med en opfattelse af, at det ikke mere er følelse eller det perciperede, der er den virkende kraft, men at individet selv skaber følelsen eller perceptet, kan man så overveje. Under alle omstændigheder er det tydeligt, at den animate/humane størrelse kan få den første opmærksomhedsprioritet. Tysk er her ikke så fremskredet i denne prioritering som dansk.

(14) - (16) viser, at den sproglige kodnings muligheder, og hvad deraf følger af rollefordeling, er en sprogspecifik systemtvang, som rammer alle faktorerne, uanset om den ikke-sproglige situation indbyder til en ligeså klar opfattelse. Men det er så typisk, at de uklare situationer ofte kan modelleres med forskellige valensmuligheder, som giver forskellige interpretationer.

3.8. Valensleddenes realisation i sætningsmønstre

Man kan skildre dependensforhold i den hårde version som 'et leds afhængighed af verbets stamme', den blødere version er 'afhængig af verbalet'. Hvis man siger, at valensled 1 er interdependent med verbets stamme, kan det kun gælde for aktivsætninger: *Per slår Poul*. Med den formulering kan der ikke dannes passiv i form af *Poul bliver slået*. Valensled 1 er tydeligvis somme tider interdependent i realiserede konstruktioner, somme tider dependent og da ikke i form af et subjekt. Dette er et teknisk problem for valensregelformuleringer.

Valens er i forhold til realiserede konstruktioner noget potentielt, det er en leksikalsk oplysning om et verbums syntaktiske nærmuligheder i kerneprædikationen. Valensberegningen sker som sagt normalt ved tilbageregning fra realiserede aktivsætninger efter de kriterier, der er fastsat for beregningerne. Men nu er det sådan, at et verbum med valensled kan realiseres i adskillige forskellige konstruktionsmønstre, som giver forskellige muligheder for en del af de enkelte valensled. Så enten gælder en valensangivelse kun for aktivsætninger, eller også er både angivelser mht. konstruktionsmulighed(er) og dependensrelation for et valensled kun potentielle muligheder. Hvad der bliver ud af det i det enkelte tilfælde, afhænger af realisationsmønstret.

Hvis man således realiserer et valensled 1 som subjekt i en aktivsætning, får man den opmærksomhedsstyring, som er skildret ovenfor. Hvis man nu realiserer valensled 2 som subjekt i en passivsætning, så promoverer man valensled 2 i konstruktionen, dvs. lader man så at sige valensled 2 få valensled 1's tidligere opmærksomhedsværdi, medens man demoverer valensled 1 eller muligvis moverer det helt ud af den udtryksmæssige realisation:

- (17) a. *Per*¹ slår *Poul*²
 b. *Poul*² bliver slået (af *Per*¹).

Indgangsopmærksomheden i konstruktionen angående de agerende skifter fra aktivsætningen til passivsætningen. Det vil igen sige, at den tvungne linearisering, der er pålagt sproget, og som giver sig udslag i en bestemt prototypisk rækkefølge og opmærksomhedsstyring af leddene i det enkelte tilfælde kan forandres af sprogstrukturen selv til en anden styring. Det er ikke sådan, at den oprindelige styring nu er ganske udraderet, den ligger i bevidstheden som en anden paradigmatiske mulighed. Det er nok det, der giver anledning til ideer om, at passivkonstruktioner er mere markerede end aktive.

Læg mærke til, at værdien subjekt ikke ligger på valenslaget, men på det realiserede lag og kan tildeles valensled med forskellige numre. Hvis valensled 2, *Poul*, får tildelt subjektsværdien, åbner det samtidig for nogle forskellige ordstillingspladser, som er karakteristiske for subjektet, hvoraf de til venstre i sætningen er umarkerede. *Poul* er nu paradigmatiske svagt markeret i forhold til den oprindelige valensnummerering og helt umarkeret i forhold til ledværdiplacering i konstruktet. Man forlader her valensens opmærksomhedsopbygning og går ind i sætningskonstruktionens ultimative opmærksomhedsstrategi. Her skal sætningens rygrad, kerneprædikationen verbal + valensled, konkurrere med en anden opmærksomhedsfaktor, nemlig den, der styrer de samlede sætningsleds informationsopmærksomhed. Den kan rykke ved valensleddenes opmærksomhedskrav:

- (18) Af *Per*¹ bliver *Poul*² slået hver dag, (af *Knud*¹ kun hveranden dag)

Per som valensled 1 og adverbialled på fundamentplads har nu fået en opmærksomhedsværdi, som *Per* som subjekt på samme plads ikke uden lydlig ekstremitet kunne få, nemlig som kontrastfokus. Sætningens almindelige informationsfokus ligger på en fri angivelse, *hver dag*, kontrastfokussen er ekstra i konstruktionen. Vejen går igen over paradigmatiske og markerethed: at realisere et valensled 1 som adverbial giver det en vis markering samtidig med en umarkeret højrepositionering i sætningen. At give et sådant adverbial en venstrepositionering markerer det ret stærkt i forhold til den umarkerede højrepositionering. Vi er nu langt inde i informationsfunktionelle betragtninger af valensleddenes skæbne, nemlig de kontekstuelle hensyn, der styrer den endelige realisering.

Forekommende udsagn som, at (17) a. og b. og (18) indtil kommaet “betyder det samme”, er ikke korrekte. De denoterer samme indholdsmening, situationen, men den sproglige opmærksomhedsstyring er ganske forskellige; derfor er ytringernes totale indhold også forskellige.

Hvordan det går valensleddene i passivmønstre, i infinitivmønstre, i imperativmønstre og participialmønstre er strukturelle afgørelser, dvs. at nogle af afgørelserne er mekanisk afgjorte for mønstret i langue. Andre, fx det fakultative 2. eller 3. valensled er afhængige af en rent funktionel kontekstuel afgørelse i realisationen.

3.9. Indholdsvalens

Ved siden af udtryksvalensen eksisterer indholdsvalensen. Hvert verbum udstikker for hvert valensled nogle indholdsspecifikationer for valget af leksemer til valensleddene. Kravet til valensled 2 for verbet *at tyrannisere* er fx er meget mere restriktive end til *at mishandle*. Hvor verbets indhold i sig selv ofte kan være ret bredt, er det ofte valensled 2, der monosemerer verbal handlingen (jf. Herslund 1994:85), hvorfra jeg har lånt eksemplerne:

- (19) a. Peter stillede potteplanterne på bordet
 b. Peter stillede et dumt spørgsmål
 c. Peter stillede en forkert diagnose
 d. Peter stillede alle sine ure

Samtidig er det verbet, der specificerer roller for de enkelte valensled. Nu er der ingen ende på, hvilke semantiske roller man kan ansætte ud fra indholdet i kernekonstruktionsindhold alene²⁰, medens det højeste antal obligatoriske valensled i en konstruktion synes at være 3:

- (20) a. Per angreb Poul
 b. Inflationen angreb den tyske økonomi
 c. Pletfjerner angreb rusten på bilen

Valensled 1's semantiske rolle kan i disse tilfælde tolkes som Agent i (19) a., som Årsag i b. og som Middel i c. Disse tolkninger er dog afhængige af den semantiske udfyldning af valensleddet alene. Hvis man fjerner dem og står med *at angribe* alene, står man tilbage med en rolle for valensled 1, som begrænser sig til at være den indvirkende faktor.

Derfor er det mere rimeligt at lade verbet tildele nogle makroroller af meget abstrakt indhold til valensleddene og overlade en semantisk fingradering af rollerne til den leksikalske udfyldning af det enkelte valensled. Makrorollerne bliver således strukturelle roller, som gælder for alle realisationer af leddene, medens de semantiske roller må anses for funktionelle, altså informationsbundne, fordi de er afhængige af leksemvalget til leddet. Det samlede semantiske rollesæt er fælles for valensbundne og ubundne størrelser, dets antal roller er et spørgsmål om forfatterens fastsættelse. Sættet af makroroller begrænser sig til tre, da der højst kan være 3 obligatoriske valensbundne led. Det vigtigste ved rollerne er den distinktive værdi mellem argumenterne, indholdsdelen af valensleddene. Er der kun ét led, kan man nøjes med rollen entitet, E. Er der to led, kan kombinationen være Initiator, I, + Entitet, eller Entitet + Ramme, R²¹:

- (21) a. E: *Pou*^E besvimedede
 b. I + E: Per^I angreb *Pou*^E
 c. E + R: *Pou*^E røg i *gulvet*^R
 d. I + E + R: Per^I langede *Pou*^R et hårdt *slag*^E

Hvordan de valgte leksemer kan fingrudere makrorollerne, ses fx af (20). Forskellen ve tovalente verber på et E-led og et R-led ligger i leddets evne til at kunne blive subjekt i passivkonstruktioner, det er forskellen mellem et nominal og et adverbial. Ved trevalente verber bliver også et nominalt led R. For relationen mellem et E og et R gælder det, at der en sekundær indholdsmæssig prædikation mellem de to i retning af, at E's indholdsstørrelse ender på/i R's. (Herslund og Sørensen, se afsnit 3.6.3).

Lars Heltoft beskæftiger sig i flere artikler med roller i dansk. I (2001 a) dels med, hvilke roller der typisk realiseres i hvilke sætningsledsyrer, dels prøver han at reducere antallet af gængse semantiske roller til et mindre antal strukturelle roller ved at vise, hvordan de opfører sig ens i forskellige konkrete grammatiske realisationer. Reduktionen går noget imod opfattelser af universelle forhold, og er således en del af den danske indholdsform. I (2001 b.) viser han, hvordan de tre rent nominale sætningsled, subjekt, objekt og indirekte objekt modsvares af hver 2 led med præposition, et modled og et medled. Valget af den enkelte ledtype har semantiske konsekvenser. Systemet som sådan afspejler kun en struktur i dansk, men overordnet anerkendes tanken om et samspil af højst 3 sætningsled i kombinationen, svarende til Herslunds og Sørensens adjektteori (se afsnit 3.6.3).

Indholdsvalensen virker således på to fronter. Dels stilles der nogle overordnede indholds krav til leksemudfyldningen, fx kræver *at lange* i (21) d. for valensled 1 en animat størrelse med arme, medens (21) c. kun kræver en bevægelig størrelse. Disse to strukturelle krav bliver stående på indholdssiden, hvad enten den tilsvarende udtryksdel af valensleddet realiseres eller ej. Hvad der realiseres på udtryks- og indholdssiden følges således ikke ad.

En anden grund til at holde udtryks- og indholdssiden adskilt, er de tilfælde, hvor der er en diskrepans mellem en aktant og en rolletildeling i argumentet. Typisk er vejrligsverber, som i de moderne germanske sprog realiseres med en aktant, en dummy uden rolle:

- (22) a. *Det*_{Subj} regner
b. *E*_S_{Subj} regnet

I tysk valens plejer man at regne et sådant verbum for nulvalent, *es* siges at høre med til verbet på en ikke nærmere beskrevet måde (Helbig 1973). Men dette er uheldigt, fordi det kommer til at danne en meget ukanonisk type verbum. Grunden til, at man vil fraregne *es*, må være, at man ikke kan se en rolleudøver for sig i indholdsmeningen. Der er således en diskrepans mellem valensen og indholdsmeningen. Men *es/det* har et indhold og er som aktant absolut interdependent med verbet og må derfor betragtes som realiseret subjekt efter gældende mønster. Hvis man frakender det subjekt sværdi, får man det problem, at man så står med en aktivsætning uden subjekt, hvilket – med en enkelt strukturel begrænsning – ellers ikke er muligt i moderne tysk i aktiv indikativ. Hvis man imidlertid skiller aktant og argument ad, har verbet en valensplads, som eventuelt i andre sammenhænge kan bruges til en indholdsmæssigt mere interessant leksikalsk udfyldning, der så straks inviterer til en tolkning i en semantisk rolle. Samme ræsonnement gælder for dansk (Falster Jakobsen: 1997):

- (23) c. *Blumensträuße*^E_{Subj} regneten aus allen Fenstern, als das Staatsoberhaupt vorbeifuhr
 d. *Blomsterbuketter*^E_{Subj} regnede ud af alle vinduer, da statsoverhovedet kørte forbi

En analog betragtningsmåde kan anvendes over for de såkaldt ægte refleksiviske led, som udfylder en interdependent valensplads, men hvor man også kan have ondt ved at finde en passende rolle til leddet, jf. *szg* i eks. (9).

Omvendt kan selve verbet godt indeholde et argument, som er inkorporeret i verbets stamme som en del af indholdet og således ikke er koblet med en selvstændigt udtrykt aktant²²; jf. (1) og

- (24) a. Landmanden^I_{Subj} *fodrer* sine svin^E_{Obj} hver morgen
 b. Die Tochter^I_{Subj} *bekocht* ihren alten Vater^E_{Obj} schon lange
 ‘Datteren be-lave-r mad-til sin gamle far i lang tid’
 Datteren har haft sin gamle far på kost i lang tid

Skønt der egentlig er 3 argumenter, – det tredje er foder/’madlavningsprodukt’ – uddeler selve valenskonstruktionen kun 2 aktanter, dvs. at *svinene/ihren alten Vater* rykker op på 2. plads med en ny udtryksformning. Derved får de en anden rolle end den, man ville give dem på ikke-sproglig basis, nemlig som den direkte genstand for handlingen, altså patient. Ofte medfører det en ændring i verbets aktionsart, væk fra det perfekte til noget iterativt, som i (24) b., noget holistisk fremkaldt af præfikset *be*-²³.

Foruden en anden værdi af valensled 2 medfører inkorporeringen også, at det inkorporerede argument er baggrundet og mister i specifikation. Hvis argumentet skal specificeres nærmere, må det ske i form af en fri angivelse, som syntaktisk kan bære den nærmere specifikation, normalt i form af attributter (Falster Jakobsen og Harder:1994):

- (25) a. Dronning Juliane abdicerede *fra den nederlandske trone* i 1980
 b. Han blev dolket *med en 8,9 cm lang dolk*

3.10. Valensteori kontra valensrealiseringsteori. Valensen møder kommunikationen

Som det kan ses, er der en lang vej gennem niveauer i analysen fra den relativt globalt perciperede ikke-sproglige situation til en række forskellige måder at sprogliggøre situationen på under hensyntagen til en række andre faktorer såsom den tvungne sproglige rækkefølgeordning af valensleddene og den endelige linearisering, der skal tage hensyn til kontekstuelle faktorer, hvad enten disse er den nærmere kontekst, såsom sætningens nummer i teksten, eller det er den pragmatiske situation.

Sådan set kan man opdele valensteori i to underteorier, nemlig en teori om etablering af valensangivelser for det enkelte lekssem og en teori om valensleddene realisation. (Ágel 2000:247ff). Den første ender i en strukturel abstraktion i potentialer set over hele klassen af det enkelte verbs realisationsmuligheder; den anden, valensrealiseringsteorien, skal behandle mulighederne for et specifikt valg ud af potentialet, når der indregnes den specifikke kommunikationssituation, som valget sker i.

Realiseringmulighederne kan man så igen dele op i underkapitler som realisationsmønstre, som i sig selv er strukturelle muligheder for kombination af

valensbundne sætningsled, og årsager til plus/minus realisation af fakultativt valensled, samt ellipser. Et andet aspekt er asymmetrien mellem nonrealisation på udtrykssiden og hvad der sker på indholdssiden.

Som sagt, selvom et valensled ikke realiseres på udtrykssiden, så realiseres alligevel det indhold, som er givet det enkelte led med fra verbets indholdsvalens. Det vil sige, at skønt der ikke er realiseret leksemer for valensleddet, aftegner der sig alligevel et omrids af leddet. En sådan størrelse skal her kaldes et skyggeled. I (9) tilsiger indholdsomridset, at det skal være en person eller en institution med handlingsbeføjelser. I den specifikke kommunikationssituation er det som regel muligt at identificere skyggeleddet med en eller anden størrelse fra konteksten (9) eller fra den almene viden. I (26) identificeres skyggeleddet umiddelbart i næste ytring:

- (26) Han havde prøvet at leve sit liv bedst muligt, men der var opstået et savn, som han ikke kunne forklare. Han var begyndt at fortryde 0²⁴. Han fortrød ikke de ting, han havde gjort i sit liv. Han fortrød alt det, han ikke havde nået (Davidsen: Førræderen 51)
- (27) (om et barn i Det Tredje Rige:)
 Verboten war [...] weiterzusagen, was mir mein Freund Hannes erzählte: daß nämlich in der Dörchläuchtingstraße ein Mann, der Gedichte machte (heute weiß ich: es war Erich Mühsam), nachts 0 aus dem Bett *geholt*, 0 in ein Auto gezerzt und 0 niemals *wiedergesehen* wurde (de Bruin: Zwischenbilanz 54)

I (27) er der i hvert fald to forskellige skyggeinitiatorer til de tre handlinger i referatet af Hannes' beretning. Begge skyggeinitiatorer kan identificeres ud fra almenviden om Det tredje Rige og dets institutioner. Muligheden for at unnlade Initiatoren er lagt strukturelt i passivmønsteret, men afgørelsen af, om størrelsen skal realiseres er funktionelt afhængigt af kommunikationens ønsket i det enkelte tilfælde og er derfor afhængigt af konteksten i videste forstand. Selve identificationen sker ikke sprogingernt, men er kun mulig ved afsenders og modtagers interpretation.

Hvad angår fakultative valensled, specielt valensled 2 (26) eller 3 (9), er der forskellige semantiske typer af nulrealisation. I (26) og (9) kan argumentet i nul-aktanten identificeres umiddelbart i den nærmeste kontekst. I *hvem giver?* skal valensled 2 identificeres pragmatisk som enten *en omgang* eller *spillekortene*. Men der er også tilfælde, hvor nulaktanten som første interpretationsmulighed får tillagt et indhold, som ikke nødvendigvis tillægges argumentet som sådan i valensen, fx *han drak*, nemlig alkoholiske drikke, eller *jeg spiser*, nemlig sådanne spiselige ting, som indgår i et måltid, lig med at jeg sidder ved et måltid.

Endelig er der de tilfælde, der skal interpreteres som generiske, som *patienten spiser og drikker*, hvor den manglende realisation af valensleddet skal forstås som manglende interesse for specifikation af leddet. Herunder hører også tilfælde, hvor hoved verbet indgår i en konstruktion med et modalverb, som *man skal jo bo* eller *hun kan synge og spille*.

Hvilket resultat der er af en nulrealisation af et valensled, er således afhængigt af forskellige kræfter; disse er mere eller mindre strukturelle, undertiden er de ganske idiomatiske. Det ses også af forskelligheden på forskellige sprog. *Er benimmt sich* (= godt) findes ikke på dansk: **han opfører sig*. Derimod findes *han ter sig* (= dårligt). Det nederlandske *deze sportsman presteert* (= har gode resultater) er ikke muligt på dansk eller tysk.

I afsnit 3.6 blev det sagt, at der var god ræson i at have midtergruppen 'fakultativ aktant' som en valensstørrelse. Forklaringen er, at skyggeleddet eksisterer indholdsmæssigt som faktor i ytringen, også selvom aktanten ikke er realiseret. Dette skaber mulighed for at identificere en sådan faktor med en anden størrelse i konteksten. Den manglende aktant i realiseret, der i mange realisationsmønstre er valensled 1, er altså ikke overvejende en måde at fordunkle Entitetens eller Initiatorens identitet, som det af og til hævdes. Enten er identifikation mulig som i (27); eller dens identifikation er ligegyldig som i brugsanvisninger og opskrifter af enhver art.

Valens som sådan er et strikt intrakonstruktionsmæssigt fænomen, idet dens realisation er begrænset til den sætning eller anden mindre konstruktion, som den pågældende valenskerne befinder sig i. Men selve den konstruktionsmulighed, der vælges til realiseringen af de enkelte valensled peger ud til sætningens funktion i realiseret, ud over den enkelte sætningskonstruktion til konteksten.

3.11. Windowing. Relationen mellem valens/realisationsmønstre og indholdsmening

Som nævnt i afsnit 3.2 interpreterer det enkelte verbums valens selve den ikke-sproglige situation og strukturerer den på sin måde i forgrund og baggrund. Hos Talmy kaldes dette fænomen *windowing*:

[...] the system with which language can place a portion of a coherent referent situation into the foreground of attention by the explicit mention of that portion, while placing the remainder of that situation into the background of attention by omitting mention of it. Terminologically, the cognitive process at work here is called *windowing of attention*, the coherent referent situation with respect to which the windowing must take place is an *event-frame*, the portions that are foregrounded by inclusion are *windowed*, and the portions that are backgrounded by exclusion are *gapped*. (Talmy 1996:235).

I denne fremstilling kan ikke blot selve valensmønstret, men også realisationsmønstret bevirke dette. Således er Initiatorerne *gapped* i passivkonstruktionerne i (27), og det betyder kun baggrundet, og ikke noneksistent i situationen. En anden måde er som sagt, at argumentet er inkorporeret i verber som *at fodre*, *bekochen* (24) eller *beboteren* (1), hvilket baggrunder argumentet. Et tydeligere eksempel er den tyske konstruktion, som undertiden kaldes *Subjektschub* (v. Polenz 1985: 176), og som er en passivisk konstruktion, dvs. set fra verbalets konstruktion en aktivkonstruktion, men set fra rollefordelingen på sætningsleddene, sammenlignet med den prototypiske valensopfattelse af verbets stamme, en passiv konstruktion:

- (28) (om et boligområde i Berlin):
 Hier war im Baurausch der Rixdorfer Gründerjahre eine Kiesgrube gegraben worden, *die*^{E_{Subj}} *sich*^{Obj} mit Wasser gefüllt hatte, worauf der Besitzer Karpfen eingesetzt, die Ufer mit Rosen bepflanzt und eine Badeanstalt errichtet hatte (de Bruin: Zwischenbilanz 37)
- (29) Wenn *sich*^{Obj} im Keller ein Schild^{E_{Subj}} mit der Aufschrift findet: “Das Öffnen der Müllcontainer nach 21.30 ist zu unterlassen”, dann weilt man wieder im Lande Goethes und Schillers (Zeit 14.5.1998:50)

I denne konstruktion er Initiatoren fra prototypisk af være i forgrunden *gapped*, skubbet helt ud af foreteelsen: man skal ikke, som i de passive konstruktioner med ikke-realiseret valensled 1, begynde at lede efter en identifikation til vedkommende. Dette er instruktionen til modtageren, i modsætning til ægte passivkonstruktioner, hvor instruktionen er: find selv ud af identifikationen af skyggeledet.

I konstruktionen i (28) og (29) er der en rolleløs og derved argumentløs aktant, nemlig det refleksive objekt. Det bevarer verbets oprindelige kvantitative valens, men kan ikke relateres til en særskilt faktor i indholdsmeningen. Et eksempel på den manglende parallelitet mellem udtryks- og indholdsvalens.

Selve realisationsmønsteret har således et eget indhold, uanset valg af verbum med et givet valensmønster. Dette ses fx af tilfælde, hvor man realiserer et monovalent verbum i et flervalent mønster eller omvendt:

- (30) (om en mand, der leder efter en skjult skat på et bilværksted):
 Først skar han alle bilvragene og maskindelene til flis uden at finde noget. Så gravede han pladsen til pulver i tre meters dybde men traf kun regnorme og muldvarpe dernede. Så himlede han^{I_{Subj}} værkstedet^{E_{Obj}} med trotyl (Politiken 2.12.1995: I,18)

viser, hvorledes indlånede verbers valensmønster med en given indholdsvalens direkte tilpasses til et dansk realisationsmønster. Tidligere var verbet tovalent:

- (31) Forsvarsministeren^{E_{Subj}} returnerede fra sit besøg i Irak.

Ligeså tilpasses nye verber et eksisterende mønster:

- (32) Det drejer sig om verbet ‘*at google*’, som betegner det, man gør, når man taster ord eller sætninger ind i søgemaskinen [...] Man *googler*, gør man. Og en stadig voksende del af befolkningen sidder foran deres skærme og *googler* på det skammeligste... (Politiken 24.4.2003: I,15)

- (33) (avisoverskrift):
 Doktor skal 'spinne' SF.
 SF, der så hårdt har kritiseret regeringens brug af spindoktorer, har nu selv ansat en af slagsen. (Politiken 29.8.2003: I,5)

At google fremstår her som et envalent verbum, men er dog også set som som et tovalent verbum: *jeg googlede lige Ritt Bjerregaard*. *At spinne* i (33) er her tydeligt tovalent, men at realisere *SF* som patient, hvilket realisationsmønstrer tilsiger, giver et lidt ejendommeligt indhold til konstruktionen. Endelig kan konstruktionen hjælpe til at forstå rollefordelingen i realiseret, også selvom verbets indhold i denne forbindelse er noget ejendommeligt for læseren (i hvert fald for mig):

- (34) I historisk perspektiv antages det, at krydderier i maden har sin oprindelse i, at man snarere har villet beskytte sig mod fødevarerborne sygdomme end for *at smagte ganen*
^{E_{Obj.}}, skriver biolog Kim Søholt Larsen i fagbladet Farmakonomien (Politiken Lørdagsliv 8.1.2005:6)

Derimod er der ikke tegn til, at der opstår nye realisationsmønstre i sproget; de gamle mønstre udnyttes til nye realisationer.

I begyndelsen af valensteoriens æra beskæftigede man sig især med den kanoniske valens, dvs. de tilfælde, som var de mest gængse, og hvor valens og typen af situation syntes at stemme bedst overens. Men den sproglige modellering af den ikke-sproglige situation er begyndt at beskæftige mange, som fx Halliday-skolen under navnet *construal*; Tomlin kalder det *mapping* mellem *experience* og den sproglige gengivelse, og Talmy *windowing*. Også Slobin's *thinking for speaking* kommer ind under dette. Som sagt af Talmy i citatet skærer den sproglige modellering opmærksomheden til i forhold til situationen. Forskellige verber eller forskellige realisationsmønstre kan så anlægge forskellige opmærksomhedsmønstre. Dette kan bl.a. forklare, hvorfor man opretholder forskellige konstruktionsmuligheder ved samme verbum som i *Subjektschub* (28) og (29) eller Heltofts beskrivelse af mod- og medled.

Der er det grundlæggende problem i relationen mellem sproglig modellering og ikke-sproglig indholdsmening, at hvor de enkelte sproglige konstruktionsvinduer skaber en *event-frame*, en afgrænsning af situationen, da kan det være vanskeligt at afgrænse selve den perciperede situation i start og slutning. Det gør sammenligningen mellem det perciperede og den sproglige modellering noget vanskelig. En yderligere vanskelighed ligger der i de tilfælde, hvor man ikke har situationen at sammenligne med, men blot påstår, at dette *window* beskærer en situation på denne eller hin måde. Det er jo de færreste gange, man har situationen også, som fx i frøhistorierne, som er Bermans og Slobins udgangspunkt, eller Mr. Bean-film, som benyttes af Gunver Skytte et al. Jf. også det forsøg, der skildres af Elisabeth Engberg-Pedersen i denne bog.

Men et udgangspunkt for at komme videre med dette problem, kan være at se på, hvad sådanne blot interpreterede vinduer gør for tekstkohærens. Hvilke argumenter kan man gå videre med i teksten efter et bestemt *window*, og hvilke er blokerede?

Et andet perspektiv er at vise, hvordan de enkelte sprog kanonisk satser på forskellige typer af *windows*. Dette har især Slobin og Talmy gjort. Den kanoniske *windowing* i et sprog kan føre til bestemte satsninger på, hvilke faktorer i indholdsmeningen, der bør nævnes i tekstverdenen (Slobin 2002), og dette er muligvis i sidste ende en indikator for, hvorledes et sprog omvendt vænner sine udøvere til at se på indholdsmeningen i en situation.

3.12. Afslutning

Som det kan forstås, er valens et meget komplekst fænomen. Mange har set en frelse i valens som beskrivelsesmodel, sikkert på grund af den besnærende metafor, men er så påfølgende blevet skuffede, når det viste sig, at man ikke kunne få beskrivelsen til at gå op i de enkelte tilfælde. Årsagen til dette har sikkert været en for stor forenkling i fremstillingen. Det tjener intet formål at simplificere behandlingen af valens, fx ved ikke at have eksplicite valenskriterier, ved ikke at skelne mellem udtryk og indhold, og ved ikke at skelne mellem tilstrækkeligt mange derivationslag med tilhørende behandling af de kræfter på det enkelte niveau, der påvirker valensleddene i det pågældende sprog, kort sagt ved at blande potentialitet og realisation sammen.

Referencer

- Ágel, Vilmos. 2000. *Valenztheorie*. Tübingen. Gunter Narr Verlag.
- Berman, Ruth A. og Dan Isaac Slobin 1994. *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bußmann, Hadumod. 1990. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Colliander, Peter. 2001. *Tyske Basislingvistik*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Eroms, Hans-Werner. 2000. *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Daugaard, Jan (ed.). 1995. *Valency. The Pronominal Approach applied to Danish, Russian, and Chinese. Odense Working Papers in Language and Communication 8*. Odense: Odense Universitet.
- Daugaard, Jan og Sabine Kirchmeier-Andersen. 1995. The Odense Valency Dictionary Programme for Verb Coding. I Jan Daugaard. 3-36.
- Dik, Simon C. 1997². *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Second revised edition, edited by Kees Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen. Eds. 1996. *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1994. Perspective, markedness, and paradigmatic relations between predicates. A case study of Danish. i Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen og Lone Schack Rasmussen (eds.) *Function and Expression in Functional Grammar*. Mouton de Gruyter. 127-152.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1995. Valency Description – a Question of Strategy and Purposes. Expression and Content Valency. Part I. i Lene Schøsler og Mary Talbot (eds.) *Studies in Valency I, s.161-183*. = *Rask Supplement Vol. I*. Odense: Odense University Press.

- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1996. Semantiske roller i tysk – og mine anskuelser om roller. I Lone Schack Rasmussen (ed.). 21-42.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1997. Das große Neutrum der Natur – eller – Lejlighed gør tyve. I *Avalente verber. Funktionelle Fodnoter*. Københavns Universitet. 7-13.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1998. Det trinoculære synspunkt i grammatikskrivningen. Fra valensled til sætningsled". i *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5. Sophienberg-symposiet*. 245-270.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1998. The function of passive in discourse – a question of paradigmatic and syntagmatic balance and counterbalance within the construction. I Iørn Korzen og Michael Herslund (eds): *Clause Combining and Text Structure*. Copenhagen Studies in Language 22. 23-43.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2000. Foregrounding, backgrounding og lineært sætningsforløb. i Nørgård-Sørensen et al. (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 7. Pharmakonsymposiet 1999*. 103-122.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2001. For- og baggrund i sætningens foreteelse og det lineære sætningsforløb. i Elisabeth Engberg-Pedersen og Peter Harder (eds.): *Ikonicitet og Struktur*. Netværk for funktionel lingvistik. Engelsk Institut, Københavns Universitet, 62-79.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2001. Mere om foregrounding og backgrounding. I Carl Bache, Silvia Becerra Bascuñan, Maj-Britt Mosegaard Hansen, Lars Heltoft og Hanne Jansen: *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 8. Gilbjerghovedsymposiet 2000*. 107-126.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2002. Sproglig modellering af den ikke-sproglige event. I Hanne Leth Andersen, Kjær Jensen og Henning Nølke (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 9. Sandbjergsymposiet 2001. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*. 201-220.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. (under udg.). Pronominal expression rule ordering in Danish and the question of a discourse grammar.
- Falster Jakobsen, Lisbeth og Peter Harder. 1994. Valency in a Hjemslevian-inspired functional grammar. I Jens Elmegaard Rasmussen (ed.): *Linguistic Studies in Honour of Jørgen Rischel = Acta Linguistica Hafniensia Vol 27,2*. 275-285
- Halliday, M.A.K. Halliday. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Helbig, Gerhard. 1973². *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Helbig, Gerhard. 1992. *Probleme der Valenz, und Kasustheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Heltoft, Lars. 2001a. Datives and comitatives as neighbouring spouses. The case of indirect objects and comitatives in Danish. I Irene Baron, Michael Herslund og Finn Sørensen (eds.): *Dimensions of Possession*. Amsterdam: Benjamins. 115-146.
- Heltoft, Lars. 2001b. Positivled, antiled og komitativled i dansk. I Carl Bache, Silvia Becerra Bascuñan, Maj-Britt Mosegaard Hansen, Lars Heltoft og Hanne Jansen (eds.): *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 8. Gilbjerghovedsymposiet 2000*. 89-106.

- Herslund, Michael. 1995. Valens og grammatiske relationer. I Per Durst-Andersen og Jens Nørgård-Sørensen (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag. 48-72.
- Herslund, Michael. 1996. En diskussion af semantiske roller. I Lone Schack Rasmussen 1996. 7-20.
- Herslund, Michael og Finn Sørensen. 1994. A valency based theory of grammatical relations. I Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen og Lone Schack Rasmussen (eds.) *Function and Expression in Functional Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter 81-96.
- Hjelmslev, Louis. 1966². *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Polenz, Peter von .1995. *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Göschen 2226. Berlin: de Gruyter.
- Rasmussen, Lone Schack (ed.). 1996. *Semantiske roller*. Odense Working papers in Language and Communication nr. 10. Odense: Odense Universitet.
- Rasmussen, Lone Schack og Lisbeth Falster Jakobsen. 1996. From lexical potential to syntactic realization: A Danish Verb Valency Model. i: Engberg-Pedersen, Elisabeth et al. (eds.). Amsterdam: John Benjamins 103-158.
- Shibatani, M. og S.A. Thompson. 1996. *Grammatical Constructions. Their Form and Meaning*. Oxford: Clarendon Press.
- Skytte, Gunver et al. (eds.) 1999 *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Vol. I-III*. København. Museum Tusulanum
- Slobin, Dan I. 1997. Mind, Code, and Text. I Joan Bybee, John Haiman og Sandra A. Thompson (eds.) *Essays in Language Function and Language Type. Dedicated to T. Givón*. S. Amsterdam: Benjamins.437-466.
- Slobin, Dan I. 2002. Verbalized Events. A Dynamic Approach to Linguistic Relativity and Determinism. I Susanne Niemeier og René Dirven (eds.) *Evidence for Linguistic Relativity*. Amsterdam: John Benjamins. S: 107-138.
- Storrer, Angelika. 1992. *Verbvalenz*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Talmy, Leonard. 1985. Lexicalization Patterns: semantic structure in lexical forms. I Timothy Shopen (ed.) *Language typology and syntactic description*. Vol. III. Avon: The Bath Press. 57-149.
- Talmy, Leonard. 1996. The Windowing of Attention in Language. I Shibatani og Thompson. 235-288. 57-149.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol I og II. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Tomlin, Russell S. 1999. Mapping Conceptual Representations into Linguistic Representations: The Role of Attention in Grammar I Jan Nuyts og Eric Pederson (eds.) *Language and Conceptualization*. Cambridge: CUP 1997. 162-189.
- Welke, Klaus M. 1988. *Einführung in die Valenz- und Kasusbeorie*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Welke, Klaus. 1993². *Funktionale Satzperspektive. Ansätze und Probleme der funktionalen Grammatik*. Münster: Nodus Publikationen.
- Zhao Yilu. 1995. Distributional Criteria for Verbal Valency in Chinese. I Jan Dagaard. 149-167.

Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann og Bruno Strecker. 1997. *Grammatik der deutschen Sprache I-III*. Berlin: Walter de Gruyter.

Noter

¹ Set ud fra det enkelte leksem er valenspotentialer således idiosynkratisk og et leksikonfænomen. Set over en hel ordklasses valensmuligheder foreligger der dog kun et begrænset antal valensmønstre; de tilhører, som alle syntagmer, grammatikkens område.

² Andre bidrag i denne bog skelner ikke mellem substans og indholdsmening, men bruger substans for det hele.

³ Følgende er et eksempel på dette: (om en pressemeddelelse fra beskæftigelsesministeren:) “Vi har nået et vigtigt vendepunkt. For første gang, siden konjunkturerne vendte i 2002, er der nu færre arbejdsløse, end der var på samme tidspunkt året før. Vi har billedligt talt krydset en bjergtop og er nu godt på vej ned ad bjergsiden”, lød det fra *Claus Hjort Frederiksen* (V).

Og *danske politiks selvudnævnte bjergged* har faktisk noget at have optimismen i (Pol. 29.10.2004:II,19)

⁴ Et forsøg inden for den odenseanske model Pronominal Approach gør Zhao Yilu (1995) på at lave et valenssystem for kinesisk, et isolerende sprog uden formforandringer. Det bliver så et semantisk leksematisk distributionssystem uden nogen udtryksvalens. Se videre afsnit 3.6.

⁵ Der er altså tale om forskellige abstraktionsniveauer, hvor udsagnene rammer forskellige klasser af fænomener. Et udsagn om en realiseret valensbundet konstruktion rammer kun denne individuelle konstruktion, medens et udsagn om et abstrakt valensforhold rammer en klasse af individer med denne valens. (Jf. Storrer 1992: 175-195).

⁶ Udviklingen på dansk går fra en kasusbrug, der er reguleret af ledværdi, til en brug, der er reguleret af den konstruktion, som pronominet indgår i. Hvis konstruktionens indholdsside gør det muligt at finde en entydig referens til pronominet, foretrækkes i den nye udvikling akkusativ ved nominale størrelser. Kun ved det nøgne pronomener opretholdes så en strikt kasusdetermination fra ledværdien. Jf. Falster Jakobsen (under udg.)

⁷ Det er dog afhængigt af de valenskriterier, der er sat op i de enkelte beskrivelser.

⁸ Denne fremstilling tilslutter sig dette grammatiksyn, som på dette punkt er i overensstemmelse med Diks grammatiksyn (1997²)

⁹ Størrelserne kaldes her ‘aktanter’ og ikke ‘valensled’, eftersom det kun er på udtryksiden, de kommer til at mangle i realiseret, på indholdssiden vil der altid forblive et omrids af valensleddet, jf. eksempelgruppe 4, hvor argument 2, ‘det spiselige’ indgår som et omrids på indholdssiden i alle eksempler, hvad enten det er udtrykt eller ej. Se videre afsnit 3.9.

¹⁰ Forsøg på at beskrive kasus' selvstændige indhold har normalt aktivsætninger som grundlag og udgår fra relationen til verbalstammens indhold. Derfor løber de ind i problemet aktiv-passiv, hvor samme kasus, nominativ, tildeles forskellige valensstørrelser på tysk og mere konservativt dansk. (Jf. Falster Jakobsen 1996).

¹¹ På dansk er man på vej væk fra rektion i regulering af kasus, jf. note 6.

¹² Den tyske opfattelse har først været den meget flade, hvilket medfører, at også frie led kommer til at være dependente af verbet. Senere er det dog modificeret i den tyske valenstradition til, at der er to konstruktionslag: valensleddene er nu afhængige af verbalet, og et lag højere er de frie angivelser afhængige af S (jf. Helbig 1973: 11-92)). Her følges den Dik-tradition, hvorefter de frie led i forskellige lag danner skopusrelationer med kerneprædikaten i forskellige lag. (Dik 1997²).

¹³ Jf. Herslunds term for valensled 3 adjekt og hans beskrivelse af den sekundære prædikation (se afsnit 3.6.3).

¹⁴ Heltoft (2001a: 124f.) beskriver endnu en type frit nominalt led: det frie indirekte objekt som i *Han købte sin kone en ny bluse* og den strukturelle forskel til det valensbunde indirekte objekt (i min terminologi: valensled 3).

¹⁵ I de europæiske sprog realiseres Tid obligatorisk som en del af verbets finitheds morfologi. Indholdet er dog meget overordnet og kan præciseres nærmere med et frit tidsadverbial.

¹⁶ Hvad forskellige tests formår, bliver behandlet grundigt af Storrer (1992).

¹⁷ Jf. Helbig (1973: 24 ff.)

¹⁸ Hvad der gør sætningskonstruktionen til en foreteelse, er der i øvrigt delte meninger om. Nogle mener, det er verbalets finithed (jf. Harder 1996), andre som Dik mener, at prædikationen skal situeres i Tid og Sted og have tilskrevet en modalitetsværdi (1997: 49 - 76).

¹⁹ Dog uden Tesnières konstruktionskravet om kun nominale led. Der synes hos Herslund og Sørensen ikke at være andre kriterier for, hvad der skal gælde som valensled. Det skal dog siges, at deres teori ikke så meget drejer sig om valens som om sætningsledstypologi; derfor nok den manglende behandling af valenskriterier.

²⁰ Man kan notere sig et meget divergerende antal roller ved konsultation af forskellige værker (jf. Herslund 1996).

²¹ Denne beskrivelse er inspireret af Herslund (1994) og Rasmussen (jf. Rasmussen og Jakobsen 1996), dog er rolleterminerne lidt ændrede.

²² Adskillige forskellige typer situationsfaktorer kan inkorporeres i verbets stamme. Se bl.a. hos Talmy i Shopen (1985: 61ff.). Det er dog ikke alle faktorer her, der også kan betragtes som argumenter; andre vil havne i indholdssiden af frie led.

²³ Det holistiske kan give indholdet ‘over det hele’ som i tysk *Er belädt den Wagen mit Kartoffeln* over for *Er lädt Kartoffeln auf den Wagen*. Jf. også ndl. (1) *beboteren, beleggen, beklede*. I (23) b. er dette ikke muligt, til gengæld lægges det holistiske på den tidsmæssige udstrækning ‘hele tiden’.

²⁴ Nullet står for den ikke realiserede aktant.